

Da Holstebro i 1847 fik nyt Råd- og arresthus

af Esben Graugaard og Bent T. Holm.

En by skal styres akkurat som dens misdædere og lovovertrædere skal spærres inde fra tid til anden. Til det formål lod Holstebros bystyre i 1846-47 en køn toetages bygning opføre ved det lille torv overfor Hotel Schaumburg. Siden 1960 har det gamle råd- og arresthus huset været fredet, oprindeligt i klasse B, nu på lige fod med kommunens øvrige fredede bygninger. Igennem knap halvandet århundrede har det hørt til de mest centrale steder for byens borgere; og dramatiske hændelser har udspillet sig indenfor dets mure. Her herskede en tid lang kendte arrestforvarere som Høft og Thomasen, her sad "gerningsmændene" fra Holstebromødet, Thomas Nielsen og Peder Noes, indespærret på vand og brød i 1886, og her sad landstingmand Stumph i fængsel for "presseforseelser". Her skal det imidlertid handle om husets opførelse og indvielse, som heller ikke gik stille for sig -en kanon eksploderede - og en af byens borgere fandt ved den lejlighed en brat afslutning på tilværelsen.



På Landsarkivet i Viborg er det lykkedes at finde arkitekt Nebelongs originale tegninger fra 1842 til det nye råd- og arresthus i Holstebro. Som det fremgår af tegningerne, kan man diskutere, om det egentlig var Nebelongs hus man opførte. Byggeriets tilsynsførende arkitekt fik af byrådet til opgave at ændre bygningen til det toetages hus med flere og mindre vinduer, som i dag pryder det lille torv i Nørregade.

Alt andet end luksus med nybyggeri

Indtil den store brand i 1733 lå Holstebros rådhus naturligvis på det centrale Store Torv. Bygningen blev som så mange andre luernes bytte, og da den forarmede by ikke havde råd til at bygge et nyt, holdt byens ledende mænd de kommende år deres møder i byfoged Cordt Jacobsens gård i Nørregade. Ca. 1750 købte byen derpå et lille hus beliggende, hvor den nuværende arrest befinder sig. Huset var sølle; byfoged Jacobi klagede således i 1783 over, at "man undertiden både for regn og vintervejrlig har megen besværlighed at sidde tør".

Endelig i 1786 fik holstebroerne et nyt råd- og arresthus, tegnet af Horsens bygmesteren Anders Kruise. Det var et grundmuret hus med tegltag, ti fag langt og rummede tingstue til by- og herredsfogeden samt den nødvendige arrest. I 1840 var denne bygning imidlertid blevet for lille, og da det samme år blev ramt af ildebrand, besluttede byens "visefædre", at der skulle bygges nyt.

Begyndelsen til det hus, der nu fejrer sit 150 års jubilæum, fandt sted på et borgerrepræsentantskabsmøde den 25. marts 1840, hvor man overlod til malermester Schaumburg at tegne et nyt råd- og arresthus. Det ville blive en meget tung opgave for byens ca. 1100 indbyggere at finansiere projektet, men mon ikke det det hjalp på det, at sognene i Hjern-Ginding herreder skulle betale to tredjedele af omkostningerne. Man gik i gang i 1842.

Arkitekt Nebelong

Borgerrepræsentanterne var fremsynede mænd, ellers havde de ikke den 31. august 1842 bedt den kun 36årige arkitekt Niels S. Nebelong om at tegne byens nye råd- og arresthus. Nebelong kom senere sammen med broderen, professor Johan H. Nebelong, til at høre til det nittende århundredes anerkendte danske arkitekter. I 1835 havde Nebelong modtaget C.F. Hansen Medaillen, og i årene 1839-42 studerede han arkitektur i Frankrig, Italien og Grækenland, som tidens mode foreskrev. Heraf hans smag for klassicismens rene linjer, der også præger det gamle rådhus i Holstebro.

Bystyret har indgået aftale med Nebelong lige efter hans hjemkomst fra studierejsen; råd- og arresthuset i Holstebro blev således en af hans tidligste bygninger, hvis lighed med det i 1849 opførte rådhus i Ringkøbing er umiskendelig. Senere tegnede han bl.a. i 1858 det berømte fyrtårn på Skagens gren, i 1861 Kvindefængslet på Christianshavn og i 1870 stod Nebelong bag de nye store fabriksbygninger på Gammel Carlsberg efter udkast af nu så medieaktuelle brygger J.C. Jacobsen. Det er bl.a. disse bygninger, der under nogen offentlig debat netop nu ønskes fredet af Skov- og Naturstyrelsen. Nebelong involveredes også i ombygningen eller snarere genopførelsen af Viborg Domkirke i en efter datidens opfattelse ren romansk stil, uden at han dog har ansvaret for kirkens nuværende uinteressante ydre. Set i bakspejlet blev arkitekten til råd- og arresthuset i Holstebro således en "stor" mand, udnævnt til justitsråd og fra 1863 til sin død i 1871 tillige stadsbygmester i København.



Således har det nye Råd- og Arresthus taget sig ud efter opførelsen i 1847. Vindføljen med Sct. Jørgen og Dragen på taget er nu permanent udstillet på Holstebro Museum. Til højre ses kancelliråd Christensens smukke gård. (foto ca. år 1900)

Og dog er det alligevel ikke helt Nebelongs bygning vi ser i Nørregade. Arkitektens originale endnu eksisterende tegninger viser en én etages bygning med sidebygninger til brandsprøjte og brændselsrum; stilmæssigt mere enkel end den faktisk opførte bygning. På borgerrepræsentationens møde den 3. oktober 1845 foreslog købmand Andreas S. Kragelund at lade tegningerne ændre til en toetages bygning. Derved ville man opnå dobbelt så meget plads for blot yderligere 500 rigsdaler oveni i de budgetterede 6.000. Man anmodede arkitekt Bruunstrøm fra Horsens, der var tilsynsførende ved byggeriet, om at ændre tegningerne i den ønskede retning. Det fik han 40 rigsbankdaler sølv for i april 1841. Bygningen vil man dog altid forbinde med Nebelongs navn. Grundstenen nedlagt - kanonen sprang - rebslageren døde. Byggeriet begyndte først i foråret 1846. Den 25. april lagde man grundstenen til Holstebro's kommende stolthed. Byfoged Carl N. Petersen foretog den officielle handling i overværelse af kancelliråd og herredsskriver Mathias Schou og borgerrepræsentanterne: gæstgiver Peter Eyndhoven, købmand Philip Beckmann, feldbereder Mogens Wang, købmand Andreas Kragelund, slagter Christian Hillers og maler Heinrich Schaumburg. Højtideligt skulle det være, så under grundstenen nedlagde man den medaille, som selveste kong Christian den Ottende havde skænket byen under sit besøg i 1842. Men dermed var festlighederne ikke ovre. En kanonsalut skulle markere den højtidelige handling, og rebslager Johan Fischer havde indvilget i at forestå kanonens affyring. Det skulle han aldrig have gjort, for det der blev begyndelsen til rådhuset blev samtidig Fischers endeligt, da den ulyksalige kanon eksploderede. Som der står under den 25. april 1846 i kirkebogen om den 54årige Fischers død: "Omkom ved at affyre en Kanon". Men man var igang.



Som mange ældre Holstebroere husker råd- og arresthuset med Christian den niendes buste til venstre. Selv om elektriciteten er kommet til byen, har man ladet de gamle gaslygter stå som indramning af hoveddøren. Arrestforvarerens bolig var bag vinduerne til venstre i stueplan. Busten af Chr. IX blev skænket til byen af tobaksfabrikant Rasmus Færch i 1906. (Foto 1906-1918)

Entreprisen med byggeriet havde man overdraget til købmændene Kragelund og Toft, men da sidstnævnte kom i økonomiske vanskeligheder, overtog murermester Rosengaard fra Ringkøbing hans part i projektet. De munkestensagtige teglsten tilbygningen fik man fra det store teglværk ved Nørre Vosborg. På hestetrukne pramme sejledes stenene ind til Holstebro -det kostede den 50årige bødkermester Christoffer Zoll livet. Zoll, der var leverandør af lokumsspande til arresten, havde åbenbart et bierhverv som pramkarl, og den 4. februar 1846 skete det ulykkelige, at han "druknede af Vaade ved en Pramfart paa Aaen".

Alt imens byggeriet stod på, holdt borgerrepræsentationen møder hos gæstgiver Eyndhoven på Sønderland i Brænderigården, og maler Schaumburg tog sig af de, der skulle opbevares i arresten. For 236 rigsdaler indrettede han fire midlertidige celler i en lade bag gården i Nørregade; her fik arrestforvareren også midlertidig bopæl. Også dengang sikrede amtet, at der ikke fandt fusk sted i de lokale forvaltninger, så en ansøgning om arrangementet skulle godkendes af amtmanden, da Schaumburg selv sad i borgerrepræsentationen -akkurat som Kragelund, der byggede huset. Schaumburg fik i øvrigt også overdraget malerarbejdet i nybygningen, hvortil fru Zoll, nu enkefrue, leverede nye spande. Blandt de øvrige håndværkere som arbejdede med bygningen var smed Rømer, kobbersmed Pagter og snedker Wang.

Den 18. januar 1847 kunne borgerrepræsentationen syne det nye råd- og arresthus. Entreprenørerne Kragelund og Rosengaard havde dog allerede den 24. december 1846 fået noget af en julegave i form de 6.000 rigsdaler, de skulle have for deres arbejde. En festlig indvielse ventede.

Indvielse - en poetisk herredsfuldmægtig

Den 27. januar 1847 var en ikke helt almindelig onsdag for borgerne i Holstebro; det nye råd- og arresthus skulle indvies. Vel var majestæten ikke selv til stede, men hans personlige repræsentant i skikkelse af amtmand Sigismund Schulin kunne vel nok gøre det ud - næsten. Det startede med at byens kirkeklokker kimedede uafbrudt fra 11.30-12.00. Herefter startede den officielle indvielse i salen med afsyngelse af en sang, som herredsfuldmægtig Møller havde skrevet til lejligheden under den sigende titel "Fred, du herligste af alle Goder". Han kunne jo ikke vide, hvor tæt Treårskrigen og 1864 lå ret forude i historien.

Endelig besteg amtmanden, der tillige var kammerherre og ægtegreve, tribunen. Han indviede bygningen efter en kort tale, hvorefter byfoged Carl Petersen trådte op for at orientere om husets kommende funktion som intet mindre end "Retfærdighedens Tempel". Efter endnu en sang, sluttede ceremonien med det uundgåelige "leve" for majestæten. Dermed var dagen dog ikke til ende for de officielle gæster. Kl. 16.00 var de inviteret til middag i salen, hvor talerne blev mange og sikkert lange. Og den poetiske herredsfuldmægtig Møller viste sig at have skrevet endnu en sang, der skal gengives her som noget af det mest autentiske vi har fra den højtidelige dag; det er tillige den ældste lejlighedssang vi kender fra Holstebro:

I gamle Tid, man samledes paa Tinge, Naar fælles Sager Tale der var om, Der Mænd som Mænd med faste Skridt fremginge, Og hele Folket dér som Herrer kom; Et Slag paa Skjoldet Ørenlyd fremkaldte For Talefrihed, Folkets Helligdom; Og snildt og kløgtigt Mænd af Folket talte, Og appelerede til Folkets Dom. Da kom en Tid, da saadant gik af Mode, Man sov og tog sig det lidt magelig, Man drømte, og man fandt at hvert et Gode Var, som man tog det, - Frihed skadelig.

Lang var den Søvn; thi flere Slægter fødtes, Og døde uden der var Spor af Liv, Og Fader, Søn og Søn hinsides mødtes Med samme Tanke og til samme Liv. Men nu er gammel Tid jo vendt tilbage, Nu samler Folket sig paany, Nu Folkets Mænd med Djærvhed Ordet tage, Og Konge viis, han giver Ørenly.

Nu Folkets Sag for Folkets Domstol føres, Og som Nation nu Folket føler sig. Og Nu dets Stemme over Alt vil høres; Thi gammel Kraft, nu atter viser sig .Ja, nu er Folketemplet genoprettet, Og Folket selv det værne kan og vil, Nu Folket selv vil holde Regnskabsbrættet, Med egne Øjne vil det nu se til, Og derfor blev den Beslutning fattet, Et Hus at føre op helt rummelig

Til Samlingsplads for Mænd af Folkets skattet, Og tilmed Mænd, som de selv vælger sig. I dette Hus i Dag vi samlet ere For første Gang, og det sig sømmer vel, En Glædesfest at holde, Ønsker

nære For Husets Styrke, for dets Fremtids Held. Gid du et Raadhus ej forgæves nævnes, Gid stedse Du kun høre gode Raad, Gid hvert et Stridspunkt i dit Skjød maa jævnes

Og dermed viet vær til Borgerdaad! Sandelig en sang, der fortæller om et selvbevidst borgerskab på vej frem - men fornemmer ånden fra grundloven, der gennemførtes blot to år senere i 1849. Om aftenen kunne holstebroerne promenere forbi og med stolthed beskue deres nye rådhus, der var illumineret med tændte begkrandse. Hverdagen lå forude, også for husets brugere, på hver sin side af tremmerne. Men det er en ganske anden historie.